

УДК 595.733 (477.46)

© 1999 р. Л. А. ХРОКАЛО, Н. О. МАТУШКІНА

БАБКИ (INSECTA: ODONATA) КАНІВСЬКОГО ПРИДНІПРОВ'Я

Перші літературні свідчення про бабок Канівського та Черкаського повітів Київської губернії належать Г. В. Артоболевському (1927). Він опублікував список з 11 видів з околиць с. Михайлівки, с. Карапиші та заплави р. Рось біля м. Богуслава (нині ці території належать до Київської області). Для околиць м. Мліїва (тепер Черкаська область) ним вказано 15 видів. Детально видовий склад бабок Канівського заповідника та околиць досліджував С. М. Горб (1991, 1992), звідки він наводить 28 видів.

Ми проводили польові спостереження, збори імаго та наяд бабок у районі Канівського заповідника та прилеглих територій протягом кінця травня—початку липня і в кінці вересня 1999 р. Основним місцем досліджень була заплава р. Дніпра, головним чином слабо проточні рукави та старики лівого берега в околицях с. Келеберди та Ліпляве, острів Зміїний та мисок, що відділений від останнього протокою, тимчасова водойма біля с. Пекарі.

Нами виявлено 30 видів бабок, з них вперше в околицях заповідника знайдено 8, а в Черкаській області — 7 видів. Види, вперше вказані для області, позначені — **, а для заповідника — *.

Підряд ZYGOPTERA

1. *Calopteryx splendens* Harr.

Окол. с. Келеберда: о-в Собачий, біля струмка, 5.06.99, 1♂; окол. с. Пекарі, 5.06.99, 1♂; Ліплявський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, 1♂; окол. с. Прохорівка: заплавні луки біля вузького рукава Дніпра з швидкою течією, 21.06.99, 5♂, 1♀.

Реофільний вид, зустрічається досить рідко.

2. *Coenagrion puella* L.

Канівський з-к: ур. Грушки 27.05.99, 2♂, 1♀; окол. с. Келеберда: Криві озера, старики Дніпра, 7.06.99, 3♂, 1♀; 24.06.99 тандеми в групі відклали яйця в *Ceratophyllum demersum* L.; 26.06.99 5♂, 3♀; окол. с. Ліпляве: щільно зарослий старик Дніпра, 6.06.99, 1♂ (наяда старшого віку); 8.06.99, 3♂, 2♀; Ліплявський лісгосп: лів. бер. Дніпра, мисок, послідовний ряд стариків 8—11.06.99, 7♂, 4♀; 1♂, 1♀ (наяди старшого віку); окол. с. Решидьки: затока Дніпра, 18.06.99, 1♀.

Масовий, широко поширений вид; наяди зустрічаються в стоячих евтрофних та оліготрофних проточних та непроточних водоймах.

3. *Coenagrion pulchellum* V.d. Lind.

Канівський з-к: ур. Грушки, 27.05.99, 1♂, 1♀; окол. с. Келеберда: Криві озера, старики Дніпра, 7.06.99, 3♂, 2♀; окол. с. Ліплява: старик Дніпра, 8.06.99, 1♂; Ліплявський лісгосп: лів. бер. Дніпра, мисок, послідовний ряд стариків 8—11.06.99, 8♂, 8♀; 2♂, 1♀ (наяди старшого віку).

Масовий, широко поширений вид; наяди знайдені в стоячій евтрофній водоймі.

4. *Ischnura elegans* V.d. Lind.

Канівський з-к: Зміїні о-ви, старик, 4.06.99, 2♂; територія учбової бази, пляж на бер. Дніпра серед заростей *Potamogeton perfoliatus*, *Myriophyllum spicatum* та *Ceratophyllum demersum* 27.09.99, 1♂ (наяда старшого віку), та 1 наяда молодого віку; окол. с. Келеберда: о-в Собачий, біля струмка 5.06.99; 1♂, 1♀; окол. с. Ліпляве 8.06.99, 1♀; Ліплявський лісгосп: лів. бер. Дніпра, мисок, послідовний ряд стариків 8—11.06.99, 17♂, 13♀; окол. с. Решидьки, затока Дніпра 18.06.99, 1♀; окол. с. Прохорівка: заплавні луки біля вузького рукава Дніпра з швидкою течією, 21.06.99, 1♂; Криві озера, старики, 24—26.06.99, 2♂, 1♀.

Імаго зустрічались у великій кількості біля водойм різних типів.

5. *Ischnura pumilio* Charp. **

Канівський з-к: Зміїні о-ви, 4.06.99, 1♀.
Рідкісний вид.

6. *Enallagma cyathigerum* Charp.

Ліпльавський лісгосп: лів. бер. Дніпра, мисок, старик, 9.06.99, 1♀.
Цей вид належить до літньої групи (Горб, Павлюк, 1993); його основний період льоту припадає на липень–серпень, тому в червні знахідки імаго поодинокі.

7. *Erythromma najas* Hans.

Канівський з-к: о-в Круглий, протока, 11.06.99, 2♂; окол. с. Ліпляве: 28.05.99, 1♂, 1♀; там же, затока водосховища, 28.09.99, 6♂, 4♀ (наяди старшого віку); окол. с. Келеберда: Криві озера, старик Дніпра, 7.06.99, 1♀; 25.06.99, 1♂; Ліпльавський лісгосп: лів. бер. Дніпра, мисок, послідовний ряд стариків, 8–11.06.99: 8♂, 5♀; прибережна рослинність, 2♀ (екзувії); евтрофне озеро, 1♂ (наяда); окол. с. Решидьки, затока Дніпра, 18.06.99, 1♂, 1♀.

Широко розповсюджений звичайний вид, наяди населяють евтрофні водойми та струмки, імаго тримаються відкритої водної поверхні та рослин-гіматофітів (*Potamogeton perfoliatus*, *Ceratophyllum demersum*, *Numphar luteum* та ін.); зрідка залітають на берег.

8. *Platycnemis pennipes* Pall.

Ліпльавський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, канал, 10.06.99, 1♂, 1♀; окол. с. Прохорівка: вузький рукав Дніпра із швидкою течією, 21.06.99, 1♂.
Реофільний вид, в околицях заповідника досить рідкий.

9. *Lestes virens* Charp.

Окол. с. Ліпляве: зарослі евтрофні старики, 6.06.99, 4♂, 10♀ (наяди); там же, пересохлі старики з формаціями повітряно-водних рослин, 28.09.99, 5♂, 5♀, тандеми відклали яйця в листя *Typha angustifolia*; окол. с. Пекарі 27.09.99, 6♂, 6♀; багато тандемів відклали яйця в сухе листя *Typha angustifolia*.
Звичайний літньо-осінній вид.

10. *Lestes barbarus* F.

Окол. с. Ліпляве: евтрофні старики, затока Дніпра, 28.05.99, 26♂, 15♀ (наяди); 6.06.99, 7♂, 8♀ (наяди); 8.06.99, 3♂, 3♀ (імаго, що тільки вилупилось); 8.06.99, 1♂, 2♀; там же, біля пересохлої водойми, 28.09.99, 1♂; окол. с. Келеберда: Криві озера, евтрофні старики, 5.06.99, 1♂, 4♀ (наяди старшого віку) та 1 наяда молодшого віку; 7.06.99, 1♂ (імаго, що тільки вилупилось); 24.06.99, 1♂, 1♀; окол. с. Пекарі, 27.09.99, 2♂.
Звичайний широко поширений вид літньої групи.

11. *Lestes sponsa* Hans.

Окол. с. Келеберда: Криві озера, евтрофні старики, затоки, 5.06.99, 5♂, 7♀ (наяди старшого віку); 6.06.99, 10♂, 4♀ (наяди); 24–26.06.99, 5♂, 2♀.
Звичайний літній вид.

12. *Lestes viridis* V.d. Lind. **

Окол. с. Пекарі: 27.09.99, 14♂, 11♀; тандеми в масі відклали яйця в гілки *Salix fragilis*, деякі навіть на висоті понад 2 м над землею.

13. *Sympetma annulata* Selys. **

Окол. с. Ліпляве: евтрофний старик, 28.05.99, 1♀ (наяда старшого віку); там же, сухі луки, в западині біля кущів верби, 28.09.99, 1♂, 1♀.
Рідкісний вид.

14. *Anax imperator* Leach.

Канівський з-к: окол. с. Пекарі, піски, 2♂. Візуальні спостереження: окол. с. Келеберда: Криві озера, евтрофні старики, 7.06.99, 2♂, 1♀; Ліпльавський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старики, канал, 9–10.06.99, 3♂, 1♀.

Звичайний широко поширений вид.

15. *Aeschna mixta* Latr. **

По дорозі від заповідника до с. Пекарі над заростями *Amorpha fruticosa* та *Salix fragilis* 27–30.09.99, 2♂; крім того, візуально зареєстровано близько 10 особин.

Звичайний літньо-осінній вид.

16. *Aeschna isosceles* Müll.

Канівський з-к: територія бази, 27.06.99, 1♀; окол. с. Келеберда: Криві озера, евтрофні старики, 5.06.99, 1♂ (наяда); Ліпльавський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старики, канал, 8–10.06.99, 8♂, 1♀; окол. с. Келеберда: Криві озера, евтрофні старики, 24.06.99, 1 наяда.

Масовий, широко розповсюджений вид весняно-літньої групи.

17. *Aeschna grandis* L. **

Окол. с. Ліпляве: евтрофний старик, 6.06.99, 1♂ (наяда).

Основний період льоту припадає на другу половину літа (Горб, Павлюк, 1993). Можливо, рідкісний в районі досліджень вид.

18. *Cordulia aenea* L.

Окол. с. Келеберда: дюни на бер. Дніпра, 3.06.99, 1♂; Ліпльавський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старики, канал, 8–10.06.99, 3♀.

Звичайний вид весняно-літньої групи.

19. *Somatochlora metallica* V.d. Lind.

Окол. с. Ліпляве: 28.05.99, 1♀, спостерігали яйцекладіння в стоячу водойму в польоті; окол. с. Келеберда: Криві озера, евтрофні старики, 25.06.99, 1♂, 2♀.

Звичайний вид весняно-літньої групи.

20. *Epiptera bimaculata* Charp.

Канівський з-к.: територія учбової бази, 26.05.99, 1♂; окол. с. Келеберда: дюни на бер. Дніпра, 3.06.99, 1♂; там же, о-в Собачий, на прибережній рослинності біля основного русла Дніпра, 5.06.99, 1♂ (екзувії); там же, Криві озера, старик, 7.06.99, 2♂ (екзувії); Ліпльавський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старик, 9.06.99, 1♀.

Звичайний весняно-літній вид.

21. *Libellula quadrimaculata* L.

Канівський з-к: територія учбової бази, 2♂; там же, о-в Зміїний, старик, 8.06.99, 2♂, 1♀; Ліпльавський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старики, 8–11.06.99, 2♂, 7♀; 2♂, 2♀ (екзувії).

Масовий вид.

22. *Libellula depressa* L. *

Ліпльавський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, затока Дніпра, 8.06.99, 1♂.

Весняно-літній вид, рідкісний на території досліджень.

23. *Libellula fulva* Müll. **

Ліпльавський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старик, 8–9.06.99, 1♂, 2♀; окол. с. Пекарі, піски 1♀.

Звичайний вид, зустрічається локально.

24. *Orthetrum cancellatum* L.

Канівський з-к: о-в Зміїний, 4.06.99, 1♂, 1♀; окол. с. Ліпляве: 28.05.99, 1♂; Ліплявський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старики Дніпра, 8–11.06.99, 9♂, 10♀; окол. с. Пекарі: піски, 25.05.99, 1♂; окол. с. Решітки, затока Дніпра, 18.06.99, 1♂.

Звичайний вид, місцями масовий; часто сідає на освітлені сонцем доріжки, полює на комах (переважно дрібних лускокрилих) із засідки.

25. *Sympetrum flaveolum* L.

Окол. с. Ліпляве: зарослі евтрофні старики, 6.06.99, 1♂ (наяда старшого віку), 24.06.99, 1♂, 1♀ (екзувії); окол. с. Келеберда: Криві озера, старик, 24.06.99, 1♂, 1♀ (екзувії на *Butomus umbellatus* L.); 4♂, 3♀ (молоді імаго); Ліплявський лісгосп: мисок на лівому березі Дніпра, старик Дніпра 11.06.99 1♂, 1♀.

Звичайний вид літньої групи.

26. *Sympetrum meridionale* Setys.

Окол. с. Ліпляве: зарослі евтрофні старики, 6.06.99, 7 наяд молодого віку; там же, на місці пересохлого старика, 29.09.99, тандеми в масі відкладали яйця на вологу землю; окол. с. Пекарі: вздовж дороги, 27–30.09.99, 5♂, 3♀, бабки в масі літали над травною і кущами та клали яйця в суху землю.

Масовий вид літньо-осінньої групи.

27. *Sympetrum vulgatum* L.

Окол. с. Келеберда: Криві озера, евтрофні старики, 5.06.99, 2♀ (наяди старшого віку) та 4 наяди молодого віку; окол. с. Ліпляве, старики, 6.06.99, 3♀ (наяди старшого віку) та 14 наяд молодого віку; Ліплявський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старик Дніпра, 11.06.99, 1♀; окол. с. Пекарі: 27.09.99, 3♀.

Звичайний літньо-осінній вид.

28. *Sympetrum sanguineum* Müll.

Канівський з-к: територія учбової бази, пляж на бер. Дніпра, 1♂, 1♀; окол. с. Келеберда: Криві озера, евтрофний старик, 5.06.99, 4 наяди молодого віку; 23–24.06.99, 1♂, 4♀; окол. с. Ліпляве, старики, 6.06.99, 4♂, 10♀ (наяди старшого віку), наяда молодого віку; там же, 22.06.99, 2♂ (екзувії); окол. с. Пекарі: 27.09.99, 1♂, 3♀.

Масовий вид літньо-осінньої групи.

29. *Leucorrhinia pectoralis* Charp.

Ліплявський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, старик, 9.06.99, 1♀ (екзувії); 10.06.99, 2♂, 1♀.

Весняний вид, імаго зустрічаються біля стоячих дистрофних водойм.

Примітка: один ♂ мав в задніх крилах дві Cu-A жилки, характерні для *L. caudalis*; цю рису ми відносимо до ознак індивідуальної мінливості в межах виду *L. pectoralis* на підставі відомої роботи (Артоболевский, 1927).

30. *Leucorrhinia caudalis* Charp. **

Ліплявський лісгосп: мисок на лів. бер. Дніпра, дистрофне озеро, 9.06.99, 1♂; окол. с. Решидьки: 18.06.99, 1♀.

Рідкісний весняний вид.

Основні місця де відбувається виплід бабок на території заповідника та його околиць є мілководні рукави основного русла Дніпра з помірною течією, старики та заплавні тимчасові водойми. На початку літа в типових евтрофних стариках, порослих *Typha angustifolia* L., *Butomus umbellatus* L., *Eleocharis palustris* (L.), нами знайдені наяди 13 видів бабок. На водних рослинах (*Ceratophyllum demersum* L., *Sagittaria sagittifolia* L.) ми знаходили личинок підряду Zygoptera: в масі – *Lestes barbarus*, *L. sponsa*, *L. virens*, у меншій кількості – *Coenagrion puella*, *C. pulchellum* та *Erythromma najas*. Наяд останнього виду також знаходили в затоці Дніпра. Крім того, на водних рослинах багатих на планктон невеликих стоячих водойм знайдено наяд молодого віку *Aeschna*

isosceles та *Ae. grandis*. Лімнофільні види роду *Sympetrum* знайдені майже в усіх досліджених евтрофних густо порослих водною та напівводною рослинністю стариках на мулистому дні. Екзувій *Leucorrhinia pectoralis* ми знайшли біля дистрофного озера. Цікавими є також поодинокі знахідки личинок *Ischnura elegans* в основному руслі Дніпра серед заростей *Potamogeton perfoliatus*, *Myriophyllum spicatum* та *Ceratophyllum demersum*.

Майже всі старики лівого берега Дніпра на кінець вересня пересохли, пересохла і водойма біля с. Пекарі, залишилися лише угрупування повітряно-водних рослин (*Iris pseudacorus*, *Typha angustifolia*, *Butomus umbellatus*, *Eleocharis palustris* та інші). До такого сезонного гідрологічного режиму заплавної водойми пристосовані види родів *Lestes* та *Sympetrum*. Зимовий сезон в життєвому циклі цих бабок приходиться на фазу яйця, що здатна витримувати відсутність вологи та низькі температури (Попова, 1953). У кінці вересня ми спостерігали, як багато тандемів *Sympetrum meridionale* відклали яйця на майже суху землю в місцях пересохлих водойм, які навесні наповнюються за рахунок талих вод, а влітку перетворюються на типові евтрофні озера. Види роду *Lestes* кладуть яйця в листя та стебла трав'янистих рослин, а *Lestes viridis* навіть у гілки верб, яйця там знаходяться до весни, а коли водойми наповнюються водою, з яєць у той самий час виходять передличинки, що зразу ж падають у воду, де і проходить їх подальший розвиток. Види *Sympetrum* зимують у фазі імаго, а яйця відкладають у водойми на початку весни; ми знайшли наяду *Sympetrum annulata* в евтрофному старику на початку літа.

Таким чином, нами зроблений аналіз біотопічного розподілу по водоймах личинок 13 видів бабок та пристосованості ряду видів до сезонних змін. Також фауністичний список бабок Канівського Придніпров'я, поповнений 8 видами. З урахуванням 8 видів, які нами не знайдені, однак вказані для Канівського Придніпров'я (Горб, 1991, 1992; Артоболевський, 1927): *Coenagrion ornatum* Selys., *Lestes dryas* Kirby., *Sympetrum fusca* V. d. Lind., *Gomphus vulgatissimus* L., *Aeschna affinis* Lind., *Orthetrum albistylum* Selys. та інших районів Черкащини (Артоболевський, 1927): *Coenagrion hastulatum* Charp., *Sympetrum striolatum* Charp., для території заповідника та його околиць відомі загалом 36 видів бабок, а для Черкаської області – 38 видів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Артоболевский Г. В. Бабки Київських околиць // Зб. праць Зоол. музею УАН. – 1927. – № 3. – С. 65–118.
- Горб С. Н. Стрекозы (Odonata) Каневского заповедника и его окрестностей. I // Пробл. общ. и молекуляр. биологии. – К.: Вища школа, 1991. – Вып. 9. – С. 48–51.
- Горб С. М. Бабки (Odonata) Канівського заповідника та його околиць. II // Пробл. загал. та молекуляр. біології. – К.: Вища школа, 1992. – Вып. 10. – С. 11–13.
- Горб С. Н., Павлюк Р. С. Периоды лета стрекоз в западных и центральных областях Украины // Вест. зоологии. – 1993. – № 3. – С. 50–58.

Київський національний університет

L. A. KHROKALO, N. O. MATUSHKINA

DRAGONFLIES (INSECTA: ODONATA) OF KANIV DNEIPER DISTRICT

Kyiv National University

SUMMARY

We have collected 30 dragonfly species from the Kaniv Dnieper district. Of them, 8 species are first reported for the environs of the Kaniv reservation and 7 species are recorded for the Cherkassy region. Data on the biotopical distribution of larvae of 13 Odonata species are given.